

Majda Merše

MEGISERJEVA SLOVARJA 1592 IN 1603 v slovenski jezikoslovni zavesti ter prekrivnost slovenskega besedja v njih

0 Megiserjev štirijezični slovar z nemškim izhodiščem *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM* iz leta 1592 in njegov večjezični slovar *Theſaurus Polyglottus* iz leta 1603 sta prva večjezična slovarja s slovenskim jezikom v ustreznih vlogi. Slovarja, ki po zaslugi nemškega šolnika, jezikoslovca, zgodovinarja in polihistorja¹ Megiserja pričunjata zgodovino slovenskega slovaropisja v obliki knjižnih izdaj, sta bila hitro opažena in kot gradivski vir upoštevana pri nadaljnjih slovarjih z vključenim slovenskim jezikom. Megiserjev štirijezični slovar (MD 1592) je npr. omenjen v Pohlinovem delu *Bibliotheca carnioliae* (1803: 265–266), Kopitar pa je v dodatku k svoji slovnici na seznam slovenskih knjižnih izdaj iz druge polovice 16. stoletja uvrstil tudi oba Megiserjeva slovarja (Kopitar 1808/1809: 435–438). Ob MD 1592 je pripisal, da zajema besedje koroško-slovenskega narečja,² da več opazno germaniziranih besed nosi oznako *Carn.* 'kranjsko' in da so pod oznako *Cr.* navedene hrvaške besede (Kopitar 1808/1809: 435–436). Dobrovský se v pismih pridružuje Kopitarjevemu mnenju, da slovničar in slovaropisec ne smeta ustvarjati jezika in biti zakonodajalca, ampak morata biti le zvesta poročevalca tega, kar je določila

- 1 Prim. Logar 1933: 84. – Hieronim Megiser (Stuttgart 1554 ali 1555 – Linz 1619) je študiral na univerzi v Tübingenu pri humanistu in filologu Nikodemu Frischlinu in 1577 dosegel stopnjo magistra; med drugim je bil 1580/81 domači učitelj v protestantski plemiški družini Khisl na Fužinah blizu Ljubljane, 1591–92 nadvojvodov in stanovski zgodovino pisec v Gradcu in 1593–1601 rektor protestantske stanovske gimnazije v Celovcu.
- 2 »Der Dialekt dieses Dictionarii follte der Kärntnifch-Windifche feyn« (Kopitar 1808/1809, 435–436).

splošna jezikovna raba. Ob tem izpostavlja pomen Megiserjevega načina zbiranja besedja med ljudmi in v literaturi. Glede MTh 1603 meni (v pismu Kopitarju leta 1811), da je latinsko-slovenski del vreden preobrnitve (o tem Orel Pogačnik 1996: 140–141).

V svoj pregled zgodovine slovenskega slovaropisja oba Megiserjeva slovarja vključuje tudi Breznik, ki strnjuje dotedanje odzive nanju (Breznik 1926: 110–114). Posebej ga zanimajo možni viri zanju ter njun vpliv na nadaljnje slovarje. Opozarja tudi na večji obseg MTh 1603, ki se zrcali v pomnoženosti narečnega besedja, zlasti koroškega, vzhodnoštajerskega oz. prekmurskega in hrvaškega. Navaja tudi nekaj besed, (glasoslovnih) različic in pomenov, ki se v MTh 1603 pojavljajo na novo (Breznik 1926: 112–14). Rezultate obširnejšega preverjanja možnih slovenskih virov za slovar je v posebni razpravi objavila tudi Vida Vrtovčeva.³

Z Megiserjevim slovarskim delom sta se temeljiteje ukvarjala tudi A. Läg Reid in J. Stabej kot avtorja obrnjenih različic njegovih slovarjev. A. Läg Reid (1966: V–XIX) v obsežnem predgovoru k obrnjeni različici štirijezičnega slovarja iz leta 1592 (iz nemško-latinsko-slovensko-italijanskega slovarja v slovar s slovenskimi iztočnicami ter nemškimi, latinskimi in italijanskimi ustreznici), ki je izšla leta 1966, predstavlja problemski pregled dotedanje literature. V njem preverja pravilnost ugotovitev glede možnih slovarskih virov. Sklepanje glede gradivskih virov utemeljuje predvsem z biografskimi podatki (npr. bivanje v Celovcu in na Slovenskem). Na osnovi dobrega poznavanja gradiva izpostavlja izolirane rabe, kot dobra poznavalka nemščine pa prepozna tudi primere oblikovanja nemških iztočnic na osnovi domnevnega vzorčnega slovarja z latinskim izhodiščem. Posebni poglavji namenja prikazu Megiserjevega pravopisa in deležu prevzetih besed. Oboje primerja s sočasno knjižnojezikovno normo in ugotavlja, da se Megiser od nje (zlasti glede vključevanja prevzetih besed) bistveno ne razlikuje. Tudi Stabej (197: XV–XXV) v uvodu predstavlja dotedanje odmeve na slovar ter njegovo uporabo v zgodovini slovenskega slovaropisja. Posebej poudarja njegov vpliv na rokopisna slovarja

3 Vrtovčeva ugotavlja, da je Megiser za svoj štirijezični slovar (1592) »črpal gradivo predvsem iz Dalmatinovega Registra in iz Bohoričeve gramatike« (Vrtovčeva 1940: 68).

Kranjsko besedishe pisano iz druge polovice 17. stoletja in *Dictionarium germanico-slavonicum* iz leta 1760, ki ga je izdelal Janez Anton Apostel (Stabej 1977: XX).

V zadnjih treh desetletjih sta bila slovarja predmet večjega števila problemsko specializiranih raziskav, ki so utrdile spoznanja o slovarsko zajetem gradivu in o virih zanj, hkrati pa povečale védenje o obeh slovarjih. M. Orožen (2003) se v okviru primerjave MD 1592 in močno razširjene ponovne (koroške) izdaje iz leta 1744 osredinja na sopomenske nize, ki jih presoja glede na število zajetih ustreznih in glede na izpričano pisno, glasoslovno, oblikoslovno in besedotvorno raznolikost. I. Orel (2006) je MTh 1603 primerjala z obrnjenim rokopišnim slovarjem *Kranjsko besedishe pisano* (slovensko-nemško-latinski slovar neznanega pisca) iz druge polovice 17. stoletja, ki je nastal na njegovi osnovi. V razpravi je na značilnosti Megiserjevega večjezičnega slovarja pokazano posredno, preko ugotovljenih razlik.

Slovarja sta bila ocenjena tudi z vidika (pravo)pisnega, glasoslovnega, oblikoslovnega in besedotvornega ujemanja s knjižnojezikovno normo, ki so jo izoblikovali slovenski protestantski pisci 16. stoletja (Merše 2006a). Ponovno preverjanje stopnje odvisnosti besedja, uvrščenega v slovenske slovarske razdelke⁴ Megiserjevih slovarjev, od protestantskih virov, ki ga je omogočil obstoj njihovih popolnih izpisov, izdelanih v slovarske namene, ter podatki, navedeni v delu *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Ljubljana, 2011), je jasno začrtalo obseg Megiserjeve samostojne nabirke besedja. Hkrati je opozorilo na namenski izbor poimenovanj za predmete in pojme iz vsakdanjega življenja in iz aktualnega naravnega, kulturnega in geografskega okolja, pokazalo pa tudi na uporabljene besedotvorne modele in na opaznejše besedotvorne tipe (Merše 2006b).

Slovarja sta bila ovrednotena tudi kot osrednja dosežka slovaropisja klasičnih jezikov na Slovenskem v 16. stoletju (Hriberšek 2008).

4 MD 1592 gre za razdelek *Windijch.*, ki je uvrščen na tretje mesto, v MTh 1603 pa za razdelke, označene kot *Sclavonice* 'slovensko' z okrajšavami *Scla.*, *Sclau./Sclav.*, *Sclavon.*, *Carniolice* 'kranjsko' navadno z okrajšavami *Car.* *Carn.*, *Carniol.*, *Carinthice* 'koroško' z nedvoumnimi okrajšavami *Cari.*, *Carin.*, *Carinth.*, *Croatice* 'hrvaško' z okrajšavami *Cr.*, *Croa.*, *Croat.* in *Besiat.* za *Besiatice* 'prekmursko, kajkavsko' (Stabej 1977: XXII–XXIII).

Avtor kot najpomembnejša izmed sočasnih (večjezičnih) evropskih slovarjev klasičnih jezikov omenja Calepinov (1502) in Dasipodijev slovar (1535), po katerih bi se lahko zgledoval tudi Megiser. Prvi slovar z enakim naslovom, kot ga nosi Megiserjev štirijezični slovar (*Dictionarium quatuor linguarum*), vendar z zajetjem drugih jezikov, je leta 1556 izdal Valerius Cornelius.

V razpravah, namenjenih obravnavam starejših slovenskih slovarjev, sta bila Megiserjeva slovarja presojana kot gradivska vira. Obsegovno in tipološko ovrednoten je bil njun vpliv na Alasijev italijansko-slovenski slovar (Orel 2007a⁵ in 2007b, Furlan 2008), prikazan pa je bil tudi način Pleteršnikovega zajetja gradiva iz Megiserjevih slovarjev (Orel 1995). MD 1592 je bil kot prvi iz zgodovinskega niza slovensko-nemških in nemško-slovenskih slovarjev upoštevan pri raziskavi, ki je zasledovala razvojno spreminjanje slovarske mikrostrukture, zlasti glede pomenske in ustreznične diferenciacije (Orel 2005). Poudarjena je preprostost Megiserjevih slovarskih sestavkov: vanje je zajeto nevtralnno, splošno rabljeno besedje; nemški iztočnici sledijo slovenske ustreznične, ki zaobsegajo tudi večpomenskost iztočnice.

Megiserjeva slovarja sta kot knjižna večjezična slovarska prvenca uvrščena tudi v obstoječe prikaze zgodovine slovenskega slovaropisja (npr. Novak 1970: 171, Lukan 1978: 194–195, Ostromecka Frączak 2007: 24–35, Merše 2013: 218). V novejšem času je bil posebne raziskovalne pozornosti deležen tudi slovnični dodatek k štirijezičnemu slovarju (*Appendix*), v katerem je Megiser objavil nekaj primerov sklanjatev in spregatev treh skupin pregibnih besed iz štirih jezikov. Poleg natančnega prikaza t. i. Megiserjeve »male slovnice štirih jezikov« je bila ta poznavalsko vključena v primerjavo z Bohoričevo slovnico in sočasnimi slovnici drugih jezikov, hkrati pa tudi v primerjavo z »malo slovnico slovenskega jezika«, ki jo je svojemu slovarju (po Megiserjevem zgledu) dodal Alasia (Ahačič 2007: 215–223 in Ahačič 2012: 75–85).

- 5 I. Orel (2007a: 288) ugotavlja, da je Alasijev slovar vzorčni primer slovarja, ki ne temelji na prepisovanju iz virov, temveč na samostojnem prirejanju že znanega in v predhodnih slovarskih delih zapisanega slovenskega besedja.

1 Kljub nekaterim dosedanjim omembam različnosti Megiserjevih slovarjev⁶ slednja še ni bila temeljiteje predstavljena. Različno število slovarsko soočenih jezikov, neenako jezikovno izhodišče (v MD 1592 nemščina, v MTh 1603 latinščina) ter desetletje, ki je preteklo med njunima izidoma in omogočilo Megiserju boljše poznavanje slovenskega jezika in njegovih narečij, dajejo slutiti razlike in spremembe tudi glede zajetega slovenskega besedja. Neenako jezikovno izhodišče se je nedvomno odražalo pri obsegu in tipologiji vključevanja besedja, uporabljanega v slovenskih deželah, na oboje pa je vplival tudi z različnim številom vključenih jezikov pogojeni slovarski koncept. Stabej na osnovi popolnega izpisa vsega slovenskega besedja, ki je bilo navedeno v razdelkih, namenjenih slovenskim ustreznicam, ugotavlja, da je v MTh 1603 zajetih 1870 besed več kot v MD 1592.⁷ Podatek se nanaša na število pojavitev, nedoločen pa je tako glede števila vseh zajetih besed (skupaj z različicami) kot glede načina njihove rabe, saj ne razločuje med enobesednimi ustreznicami tipa *blago*⁸ in pojavitvami, ki so sestavni del opisov (npr. *blago na prodajo*⁹).

1.1 Primerjava besedja, zajetega z obema slovarjema in navedenega v razdelku *Windifch* v MD 1592 ter v razdelkih za slovensko, kranjsko,

6 I. Orel pri analizi vpliva Megiserjevih slovarjev na slovar *Vocabolario Italiano e Schiavo*, ki ga je leta 1607 izdal Alasia da Sommaripa, med drugim ugotavlja, da so poleg velike stopnje ujemanja med primerjanimi slovarji ugotovljive tudi razlike na pravopisni in glasoslovni ravni, v manjši meri pa tudi na oblikoslovni in besedotvorni (Orel 2007: 185), hkrati pa opaža, da MTh 1603 ne vsebuje vseh besed iz MD 1592, da manjkajo nekatere tvorjenke, zlasti glagolske oblike. Vzorčno navaja, da je v MD 1592 izpričan nedovršnik *napihovati*, v MTh 1603 pa glagol *napihnuti* (Orel 2007: 179).

7 A. Läg Reid (1967: XVII) v predgovoru obrnjene različice MD 1592 navaja podatek, da je v obrnjenem slovarju 4.674 iztočnic, ki skupaj z vsemi pojavitvami dosegajo število 8.575, Stabej (1977: XXII–XXIII) pa v predgovoru obrnjene različice MTh 1603 navaja podatek o številu vseh pojavitev v slovarju zajetih slovenskih besed, ki je 10.445. Čeprav so podatki le delno primerljivi, jasno kažejo na povečano število in bogatejšo pojavnost zajetih besed in njihovih različic v MTh 1603. Nanjo posredno kaže tudi Stabejev podatek, pridobljen s povprečnim štetjem, da je v MTh 1603 od 8.000 do 8.500 latinskih gesel (Stabej 1977: XXII).

8 Npr. *Divitiae* [...] *Germ. reichthumb* [...] *Sclav. blagu* (MTh 1603: I,441).

9 Npr. *Mercatura* [...] *Germ. Kauffmanschafft* [...] *Sclav. blaguna prodajo* (MTh 1603: II,53).

koroško, (deloma) hrvaško in bezjaško¹⁰ besedje v MTh 1603, je pokazala:

– da se del besedja pojavlja le v MD 1592, del pa samo v MTh 1603, vendar je slednji obsežnejši; z večjim številom iztočnic je zajetih tudi več slovenskih ustreznic, ki z navajalnim zaporedjem praviloma prezrcalajo njihovo pomensko, občasno pa tudi pogostnostno, ponekod splošno in za njo pokrajinsko omejeno ali narečno rabo, ali zgolj abecedno razvrstitev, kar sicer velja za oba slovarja;

– da je znotraj neprekrivnega dela besedja ugotovljiva tipologija, ki do določene mere vzročno pojasnjuje različnost zajetja slovenskega besedja;

– da je vzrokov za neprekrivnost besedja primerjanih slovarjev več.

2 V MD 1592 je na iskanje slovenskih ustreznic nedvomno vplivalo nemško izhodišče oz. v nemščini uveljavljena poimenovanja. Na tovrstno pogojenost in hkrati odvisnost izbire kažejo številni primeri: med drugim npr. različnost ustreznic za nemški iztočnici *Bruder* – *brat*¹¹ in *Gebrüder* – *bratje*, čeprav drugo iztočnico v slovenščini pomensko dejansko pokrivajo množinske oblike samostalnika *brat*. Podobno odvisnost kažejo tudi besednozvezne ustreznice za nemške zloženke, ki nastopajo v vlogi iztočnic: npr. *Redkunst* – *kunst besedovajnja* – od prevzetega nemškega modela odstopa latinska ustreznica *rhetorica*;¹² *Aderlassung* – *pushanje na sbili* (MD 1592, Ab) – slovenska besednozvezna ustreznica se kljub sugestivnosti latinskega izhodišča *phlebotomia* pri poimenovanju bolezni oz. *vena* pri *žili* ohranja tudi v MTh 1603.¹³ Najtesnejšo odvisnost od nemškega izhodišča kažejo

10 Prim. opombo 4.

11 Ponazarjalne zglede sestavljajo nemške iztočnice in (izbrane) slovenske ustreznice. Preglasi so v zgledih zapisani na današnji način. V nadaljevanju so ponazarjalni zgledi večkrat sestavljeni iz slovenskih primerov, ki so jim za pomišljajem dodane (izbrane) pojasnjevalne nemške ustreznice.

12 Npr. *Redkunst*. [Deutsch] *rhetorica*. [Latiné] *kunst besedovajnja* [Windisch] (MD 1592: L8b). V nadaljevanju so zgledi navajani brez oznak jezikov.

13 Npr. v štirijezičnem slovarju: *Aderlassung*, *phlebotomia*, *pushanje na sbili* (MD 1592: Ab) ter *Aderlassen*, *incidere venam*, *na sbili pushati* (MD 1592: Ab), v večjezičnem slovarju pa: *Phlebotomia*. [...] Germ. *Aderlassung/ Öffnung der Adern* [...] Slav. *pushaine nashili* (MTh 1603: II,260) in *Vena* [...] Germ. *ein Blutader/ Ader* [...] Slav. *sbila* (MTh 1603: I,679).

ustreznice, ki hkrati zrcalijo tudi njihovo prevzemno (predvsem pisno in glasoslovno, večkrat pa tudi oblikoslovno in besedotvorno) prilagojenost slovenskemu jeziku. Zlasti v primerih samo na MD 1592 omejenega navajanja ustreznice je mogoče sklepati, da je k njihovemu iskanju in navedbi usmerjalo nemško izhodišče. Npr.: *Doppelt* – kot druga ustreznica (poleg *dvojstrok*) tudi *dopelt*, čeprav je bila v splošni rabi glasoslovno bolj prilagojena različica *topelt*; *Wachtmaister* – *bahtmashter*,¹⁴ *Zymmatrind* – *cimarindl*, *Dreyfuß* – *drifus*, *Fenderich* – *fendrih*, *Gauckler* – *gaukler*, *Brusttuch* – *prustuh*, *Dolmätſch* – *tolmazh*, *Zwilling* – *zblingi*; *Zechen* – *zehati* 'popivati' itd. Naštete in še številne druge prevzete besede v MTh 1603 niso bile vključene, morda tudi zato, ker latinske iztočnice niso neposredno usmerjale k njihovemu izboru oz. na enak način kot nemške: v MD 1592 npr. *Wachtmaister* – *praefectus vigilum* – *bahtmashter*, v MTh 1603 pa: *Praefectus*. [...] *Germ. ein fürgefetzter/ der vber etwas verordnet ist/ Amptmann, Schaffner* [...] *Sclau. flegar, suppan* (MTh 1603: II,308). Na podobno odvisnost kažejo tudi kalkirano prevedene ustreznice tipa *čezjutrišnji* – *Vbermorgen*.

Na občasno kalkirano tvorbo, ki so jo v MTh 1603 očitno spodbujale nemške ustreznice, zgovorno kaže več neprekrivnih pojavitev glagolskih kalkov (npr. *doli ležati*,¹⁵ *doli prositi*), pa tudi nasprotje med različicama *ozhni shpegli* in *spegli*, ki sta v MD 1592 navedeni kot ustreznici za *Brillen*, ter zvezo *ozhy glafhi*, ki je bila sodeč po spremni oznaki *Carint.* na Koroškem znana ali uporabljana sestavinska prevedenka za nemško *augengläßer*. Zloženska se nahaja med nemškimi ustreznici za latinsko iztočnico *conspicillum* v MTh 1603.¹⁶

3 Na različnost primerjanih Megiserjevih slovarjev glede zajetega slovenskega besedja v prvi vrsti kaže neprekrivnost glede izbire členov različnih besednih vrst, tako samostalnika in glagola kot najmočnejše zastopanih besednih vrst, pa tudi glede redkeje zastopanih, med katere spadajo prislovi, števnik in medmeti.

14 Samostalnik bogati besedno družino, v katero spadajo tudi *vahta*, *vahtar*, *vahtati*.

15 Npr. *Procumbo* [...] *Germ. niderligen* [...] *Sclau. doli leſhati* (MTh 1603: II,330).

16 Npr. *Conspicillum* [...] *Germ. brills/ augengläßer/ augenspiegel* [...] *Sclau. shpegli, ozhni shpegli* [...] *Carint. ozhy glafhi, ozhy shpegl* (MTh 1603: I,333).

3.1 Megiserjeva slovarja izkazujeta različno izpopolnjenost besednih družin. Večje število slovenskega besedja v MTh 1603 se opazno odraža tudi v njihovi členski pomnoženosti.

Primerjava besedja, uporabljane v slovenskih deželah in zajetega v Megiserjeva večjezična slovarja, je pokazala, da sta slovarja neprekrivno besedje veččlenskih družin množila v besedotvorno različnih smereh, na kar je bilo ob presoji stopnje odvisnosti od protestantskih del kot virov že opozorjeno (Merše 2006b: 487–488).

3.1.1 Med enostransko dodanimi oz. odvzetimi členi se pogosto pojavljajo raznovrstne tvorjenke: ob samostalniškem izhodišču npr. poimenovanja vršilcev dejanj oz. nosilcev stanja ali lastnosti, ženskih parov moških poimenovanj, manjšalnic, izpeljanih pridevnikov; ob pridevniškem izhodišču po konverziji nastala samostalniška poimenovanja in prislovi; ob glagolskem glagolniki in deležniki, predponski glagoli, drugotni nedovršniki itd. V MD 1592 je npr. izkazana štiričlenska besedna družina *ajfer, ajfrar, ajfrati, ajfranje*, v večjezičnem slovarju pa je izpričan samo prekrivni *ajfrar*. Nasprotno pa se ob prekrivnem povedkovniku *jasno* samo v večjezičnem slovarju pojavlja besedna družina *jasen, jasniti* in *jasnenje*, itd.

3.1.1.1 V obeh slovarjih so besedne družine lahko enostransko dopolnjene tudi z osnovnimi glagoli: v MD 1592 npr. z glagoloma *cehati* in *cediti*, ki spremljata v obeh slovarjih prisotna samostalnika *ceha* in *cedilo*, ali z glagolom *voščiti* 'mazati z voskom', ki dopolnjuje prekrivni par, sestavljen iz podstavnega samostalnika in izpeljanega pridevnika (*vosk* + *voščen*). Prav tako v MD 1592 se poleg samostalnika *boben*, ki je naveden tudi v večjezičnem slovarju, pojavljata še glagol *bobnati* in poimenovanje vršilca dejanja *bobnar*. V MD 1592 se členom besedne družine *cartati, cartan* in *cartljiv*, ki so izpričani v obeh slovarjih, pridružuje še izhodiščno nejasni samostalnik (*cart/*carta), ki se pojavlja v mestniški predložni zvezi: *Verwehnen [...] v'zarti redyti* (MD 1592: R6). V obeh slovarjih prisotnemu samostalniku *črnilo* se v MD 1592 pridružuje še izpridevniški glagol *črniti* itd.

3.1.1.2 Med enostransko zastopanimi členi besednih družin se v obeh slovarjih v okviru glagolskega oblikovja pojavljajo glagolniki. V večjezičnem slovarju npr. ni več mogoče zaslediti glagolnikov, ki razširjajo besedne družine v MD 1592: npr. *bojovanje, dopadenje* (ob gla-

golu *dopasti*, ki ga navajata oba slovarja), *počakovanje*, *pohanje*, *pomanjkanje*, *potovanje*, *pregnanje*, *pregovarjanje*, *preobrnjenje*, *prorokovanje*, *rajtanje*, *regiranje*, *rezatanje* itd., pa tudi manj tipični, kakršen je npr. *himba* – *Betrug*. Še večje število glagolnikov pa se v primerjavi z MD 1592 v večjezičnem slovarju pojavlja na novo: npr. *počakanje* (k *počkati*; v MD 1592 pa nasprotno *počakovanje* k *počakovati*), *podanje*, *podenje*, *podpiranje*, *pogubljenje*, *pohujšanje*, *pokazanje*, *požrešenje* 'požrešnost', *pravljenje*, *premišljovanje*, *prihojenje* (glagol *prihajati*, h kateremu glagolnik iz MTh 1603 najverjetneje sodi, navaja MD 1592), *prikazenje*, *pripravljenje*, *prismojenje*, *pristopljenje*, *razdeljenje*, *razmišljovanje*, *razturanje* (na MTh 1603 sta vezana tudi glagol *razturati* in deležnik *razturan*). Enostransko sta zastopana tudi glagol *anati se*¹⁷ in glagolnik *ananje*.

3.1.1.3 Oba slovarja vsebujeta tudi tvorbeno pričakovane, vendar konkretno neprekrivne deležnike, ki v večini primerov spremljajo glagole, h katerim spadajo, nekateri pa so navedeni samostojno: v MD 1592 npr. *goreč* ob *goreti*, *goljufan* ob *goljufati* (v MTh 1603 se enostransko pojavljata še glagolnik *goljufanje* in poimenovanje vršilca dejanja oz. nosilca lastnosti *goljufar*, oba slovarja pa navajata pridevniško različico *goljufast*), *zaspan* ob *zaspati*. Tudi v MTh 1603 je enostransko dodanih nekaj tvorbeno uveljavljenih in pričakovanih deležnikov: npr. *cagan* (ob *cagati*, *caganje* in *cagav* v obeh slovarjih), prav tako tudi *giban* kot oblika glagola *gibati*, ki je naveden v obeh slovarjih.

3.1.1.4 Oba slovarja besednodružinske nize dopolnjujeta tudi z neprekrivnimi glagoli *s se*: samo na MD 1592 je npr. vezan par *vrniti* in *vrniti se*. V obeh slovarjih se občasno enostransko pojavljajo glagoli, izpeljani iz prekrivnega podstavnega samostalnika: v MD 1592 *pravda* + *pravdati se*, v MTh 1603 pa *masa* + *masati se*. V večjezičnem slovarju se npr. enostransko pojavljata le neprehodna glagola *izsušiti se* in *posušiti se*, prehodne različice pa vanj niso zajete.

3.1.1.5 Primerjava slovarjev je pokazala, da so dokaj spremenljiva skupina tudi predponsko ali priponsko tvorjeni glagoli. Med kasneje

17 Glagol *anati se*, ki ga H. Striedter-Temps (1963: 81) uvršča med besede, prevzete iz nemščine, in pojasnjuje z razlago »sich hütten, meiden«, v MTh 1603 izkazuje drugačen pomen, prepoznaven iz latinske iztočnice, dodane sopomenke in iz tujejezičnih ustreznic: *Contineo*. [...] *Germ. zusammen halten* [...] *Sclav. vkuup der/shati, fe anati* (MTh 1603: I,340).

izločenimi besednodružinskimi členi so npr. v štirijezičnem slovarju navedeni vidsko soodnosni glagoli: nekaj dovršnih predponskih (npr. *dokončati*, *dostati*, *podkopati*, *podreti*, *pokvariti*, *pomanjšati*, *posoditi*, *potihiti*, *pozdraviti*, *pozlatiti*, *pretrpeti*, *razcukniti*, *razfilati*, *razparati*, *razsrditi*, *vkoreniti*, *zariglati*, *zarjaveti*, *zasmoliti* itd.) in več drugotnih nedovršnikov, kot npr. *pokušavati*, *polagati*, *posmehavati*, *prislanjati*, *pritrjavati* itd. Več glagolov iz obeh skupin se tako v prvem kot v drugem slovarju pojavlja brez vidsko soodnosnega para, bodisi izhodiščnega (prvotnega ali drugotnega) nedovršnika pri prvi skupini ali dovršnega izhodišča pri drugi.¹⁸ Za glagolski člen nizov tipa *vera* + *veren* + *verjeti* oz. za predponski glagol nizov tipa *zid* + *zidati* + *dozidati* so npr. besedne družine skrajšane v MTh 1603. Tudi drugotni nedovršnik *postelati* 'postiljati' kot slovenska ustreznica za zvezo *Bett machen* se v večjezičnem slovarju ne pojavlja. Ob *primorovati* se v MD 1592 pojavlja tudi kasneje izločena, v širši rabi manj uveljavljena različica *primoravati*.

Tudi v večjezičnem slovarju iz leta 1603 se neprekrivno pojavlja nekaj tvorbeno uveljavljenih in pričakovanih vidsko soodnosnih glagolov: npr. *devati* kot drugotni nedovršnik k *deti* 'dati', predponski dovršnik *premojstriti* k prekrivnemu nedovršniku *mojstriti*, *iztrebiti* ob prekrivnem *trebiti* itd. Med enostransko izpričane besedotvorne novosti večjezičnega slovarja je mogoče prištevati tudi dvopredponski glagol *popostaviti* 'zapostaviti'.

V MTh 1603 se večkrat enostransko pojavljata oba člena priponsko in predponsko tvorjenih vidskih nasprotij (npr. nedovršni par k dovršnemu ali dovršni k nedovršnemu) in ne le izhodiščni: ob nedovršniku *bežati* se pojavlja tudi začetno dovršni *pobegniti*, ob glagolu *izbrati* priponsko tvorjeni nedovršnik *izbirati*, ob prekrivnem *prinesti* pa tudi nedovršnik *prinašati*.

3.1.2 Med enostransko zastopane člene besednih družin spada tudi več abstraktnih samostalnikov, izpeljanih z obrazilom *-ost*: v MD 1592 npr. *cagost*, *čednost*, *dobrotljivost*,¹⁹ *dovoljnost* (ob skupnem *dovoljen*

18 V MD 1592 se npr. brez tvorbeno prvotnejšega vidsko soodnosnega člena pojavljajo glagoli kot *pomanjšati* – manjka izhodiščni, nesestavljeni glagol *manjšati*, *razparati*, *vkusiti*, *zariglati*, *zarjaveti*, pa tudi *posmehavati*, *prislanjati*, *pritrjavati*, v MTh 1603 pa npr. *izruvati*, *nadrobiti* itd.

19 V MTh 1603 se enostransko pojavlja zanikana različica *nedobrotljivost*.

'zadovoljen'), *dragost* in *dragota* (zadnji kot hrvaški izraz), ki razširjata besedno družino ob prekrivnem pridevniku *drag* in samostalniku *dragingja*, *globokost*, *polnost*; v celoti je na MD 1592 vezan par *dostojen* + *dostojnost*; v MTh 1603 pa: *plesnivost*, *plešivost*, *podobnost*, *težkost*,²⁰ kar neredko utrjujejo in hkrati stopnjujejo še zanikane različice, npr. *ne-podobnost*. Med enostransko zastopane, netipične besedotvorne variante za izražanje lastnosti spada tudi *požrešenje*,²¹ ki v MTh 1603 neprekrivno nadomešča širše uveljavljeni sopomenski različici *požrešnost* in *požreščina*.

3.1.2.1 Podobno kot samostalniki na *-ost* se kot razširitev obstoječih besednih družin enostransko pojavljajo tudi samostalniki na *-stvo* (večinoma z besedotvornim pomenom 'popredmetena lastnost ali stanje') in *-ija* (z različnimi besedotvornimi pomeni). V MD 1592 se npr. ob prekrivnih samostalnikih *sel*, *flegar* in *škof* pojavljajo še poimenovanja *selstvo*, *flegarija* in *škofija*. Prav tako se v štirijezičnem slovarju neprekrivno z večjezičnim pojavljata splošno znana, homonimna, besedotvorno različno motivirana samostalnika *bogastvo* (iz *bog* in iz *bogat*); besedno družino, izpelano iz samostalnika *bog*, v MD 1592 razširjata še glagol *bogovati* in poimenovanje praznika *božič* 'Weihnacht', v MTh 1603 pa manj številno družino, razvito iz *boga*, enostransko razširja *boginja* kot ženski par moškega poimenovanja. V večjezičnem slovarju se neprekrivno pojavlja več skupnih imen: ob prekrivnem *grozd* skupno ime *grozdovje*, ob prekrivnem samostalniku *sad* tudi *sadje*, samo v koroškem razdelku MTh 1603 pa se pojavlja *vrbovje*. *Sadje* in *vrbovje* sta hkrati v slovenskem knjiž-

20 Samostalnik se kot pomensko najširša (pojavlja se pod latinskima iztočnicama *Difficultas* (z nemško ustreznico *die Schwäre*; MTh 1603: I,424) in *Molestia* (uvrščeno v koroški razdelek in z nemškima ustreznicama *Verdruß/ Befchwerd*; MTh 1603: II,76)), hkrati pa najbolj uveljavljena tekmovalna različica pridružuje v obeh slovarjih navedenima, delno sopomenskima samostalnikoma *težkoča* oz. *težkočja* (pod latinsko iztočnico *Molestia*, v razdelku *Sclau.*, z nemškima ustreznicama *Verdruß/ Befchwerd*) in *težkota* (pojavlja se pod latinskima iztočnicama *Gravitas* z nemško ustreznico *Schwäre*; MTh 1603: I,614) in *Pondus* (z nemškima ustreznicama *Ein schwäre/ ein gewicht*; MTh 1603: II,291–292).

21 *Ingluvies*. [...] *Grema* [napačno za *Germa.*, op. M. M.] *Fräfsigkeit/ Freßferey* [...] *Sclau. poshresheimie* (MTh 1603: I,714). V štirijezičnem slovarju ustreznici nemški poimenovanji nista vključeni med iztočnice.

nem jeziku druge polovice 16. stoletja pojavitveno omejena samo na MTh 1603.

3.1.2.2 V MD 1592 se enostransko pojavlja tudi par, ki ga sestavljata samostalnika moškega in ženskega spola (*boter + botra*), ob prekrivnem izhodiščnem samostalniku *teta* pa parni izpeljanki *tetič* in *tetična* (pod nemško iztočnico *Mutterfchwesterkind*). Tudi v večjezični slovar je Megiser pogosto vključeval ženske pare moških poimenovanj, ki jih v MD 1592 ni mogoče zaslediti: npr. *prikupavec* in *prikupavica*. *Prikupavec*²² je sopomenka za prekrivni poimenovanji *kupler* in *ruffjan*, ki pa sta v MTh 1603 uvrščeni v kranjski razdelek. V MTh 1603 se npr. pojavlja tudi *abtašica* (s pojasnjevalno nemško opisno ustreznico *ein Vorständerin/ als ein Priorin oder Aptiffin* (MTh 1603: I,98)), ki v MD 1592 še ne spremlja moškega poimenovanja *apt* oz. *abbat*, podobno tudi *golobica* in *lavica* (*Lövin*). Primeri enostransko dodanih moških parov so redkejši: npr. *hrt* ob že navedeni *hrtici*.

3.1.2.3 Kot opazna besedotvorna novost večjezičnega slovarja se v primerjavi s štirijezičnim razkriva pogosto vključevanje manjšalnic, npr. *deklica*, *kravica*, *gradič*, *kamčec*, *kozalc*,²³ čeprav jih je nekaj enostransko izpričanih tudi v štirijezičnem slovarju (npr. *veručica* ob prekrivnem hrvaškem poimenovanju *veruga*). Nekaj polarizacij ustvarjajo tudi samostalniki, izpeljani s tekmovalnimi obrazili, npr. *prdec* (1592) – *prdič* (1603). Izpeljanki, ki sta bili očitno rabljeni v vsakdanjem govoru, se izven slovarjev ne pojavljata. Od večinoma splošno razširjenih in hkrati prekrivnih členov besedne družine *prebivati*, *prebivanje*, *prebivalec* in *prebivališče* se v MTh 1603 razlikujeta enostransko zastopani poimenovanji *prebivatec* in *prebivatišče*, ki uzaveščata neustaljeni izpeljavni model in povečujeta svojsko besedotvorno variantnost večjezičnega slovarja.

3.1.3 Tudi pridevniki so pogosto neprekrivni členi besednih družin. Zaradi pogostosti so posebej opazni pridevniki, izpeljani z obraziloma *-ski* in *-ast*: v MD 1592 npr. *ajd* + *ajdovski*, *cesar* + *cesarski*, *cin* + *cinjast*, v MTh 1603 pa npr. ob prekrivni *kači* tudi neprekrivni pridevnik *kačji*, ob skupnem *grozovit* tudi enostransko zastopani *grozoviten*,

22 Npr. Leno. [...] *Germa. ein frauen wirt/ oder Hurenwirt* [...] *Sclav. perkupaviz* [...] *Carniol. kuppler, ruffjan* (MTh 1603: I,700).

23 Hoedus. [...] *Ger. Böcklin/ kitzlin* [...] *Sclav. kassulz* (MTh 1603: I,641).

ki ga spremljata še prislov *grozovitno* in (prekrivna) samostalniška izpeljanka *grozovitnost*. Megiser je v večjezični slovar vključil več variantno tvorjenih pridevnikov, npr. ob prekrivnem *plešiv* tudi *plešast*, podstavo *plešiv* pa izkazuje tudi abstraktni samostalnik *plešivost*, ki se prav tako pojavlja le v MTh 1603.

3.1.4 Značilnost besednega sestava štirijezičnega Megiserjevega slovarja je tudi nekaj nenavadnih prislovov, npr. *polgi* – *daneben* in *čajsi*, kjer gre za glasoslovno različico splošno razširjenega prislova *časi*. Z izpridevniškimi prislovi enostransko izpopolnjene besedne družine so značilne tudi za večjezični slovar, kjer se ob prekrivnih pridevnikih *čuden* in *dobrotljiv* pojavljata tudi prislova *čudno* in *dobrotljivo*, prekrivna *gnus* in *gnusen* spremlja enostransko izpričani prislov *gnusno*, prekrivni samostalnik *goljuf* in pridevnik *goljufast* pa spremlja prislov *goljufno*, izpeljan iz neizpričanega pridevnika *goljufen. Pričakovano neprekriven je koroški prislov *tosej*, ki ga v slovenskem razdelku spremljata splošno razširjeni sopomenki *sem* in *lesem*.

3.1.5 Slovarja sta neprekrivna tudi glede nekaterih števnikov, posledično pa tudi glede prislovov. V MD 1592 se npr. enostransko pojavljajo glavni števniki *dvesto*, ločilni števniki *dvoj* ter prislovi *sedemkrat*, *štiridesetkrat* in glasoslovna različica *osemkrad*, ki jo je domnevno spodbudila izgovorna prilagoditev zveneči glasovni soseščini. V MTh 1603 se prav tako enostransko pojavljajo glavni števniki *edenaest*, *osemdeset*, *tristo*, *sedemsto*, *devetsto* ter tvorbeno odstopajoči *petred*, *sedemred*, *štirired*,²⁴ ob njih pa tudi prislov *osembart*, ki so predstavljeni kot besedje, rabljeno na Koroškem. Prav tako se omejeno na prvi ali drugi Megiserjev slovar pojavljajo tudi nekateri medmeti: *aj*, *aube*, *jomeni* npr. na MD 1592, *ej*, *prejomene* pa na MTh 1603.

3.1.6 V obeh slovarjih se neprekrivno pojavlja tudi nekaj enobesednih ali besednozveznih terminov. Slednji so praviloma ustreznice zloženek. V MD 1592 sta npr. enostransko izpričana *friem* – *Pfriem* in *podčepnja* – *Tropffewein*,²⁵ pa tudi nekaj takih, ki so ustreznice nemških

24 Izraze *petred*, *sedemred*, *osemred*, *štirired* kot koroške, hkrati pa kot slovarsko na novo zajete, navaja že Breznik (1926: 112–123).

25 V prvem primeru gre za prevzetost nemške iztočnice, ki je po prevzemu doživela pisno in glasoslovno prilagoditev novemu okolju, v drugem pa je tuja zloženka nadomeščena z domačim poimenovanjem.

zloženek: npr. *zerkveni tat* – *Kirchendieb, sacrilegus* (latinsko). Pojav je opazen tudi v večjezičnem slovarju, le da pot k besednozveznim in hkrati opisnim terminom, ki so tvorjeni na enega izmed uveljavljenih in prepoznavnih načinov,²⁶ odpirajo latinske iztočnice, izbiro pa tudi v teh primerih praviloma določajo in hkrati zamejujejo nemške ustreznice. Npr.: *Atramstum futorium* [...] *Germ. – Kupfferwaffer/ Schuflerfchwertz* [...] *Sclav. shufhtarsku zhernilu* (MTh 1603: I,141–142).

3.2 Slovarja se mestoma razlikujeta tudi glede izbora nadomestnih, sopomenskih, neprekrivnih enobesednih ali besednozveznih poimenovanj. V MD 1592 se npr. ob iztočnici *es Regnet* pojavlja slovenska razlaga *dèsh gre*, v MTh 1603 pa sta v ustreznicičnem nizu za latinsko iztočnico *pluit* sopostavljena nemški glagol *regnen* in slovenska ustreznica *dežiti* (MTh 1603: II,283).

4 Presoja neprekrivnega besedja glede na izvor kaže, da je v obeh slovarjih enostransko zastopanih veliko besed, prevzetih iz nemščine: v MD 1592 npr. *altman* – *Feldhauptmann, hofmešter* – *Hofmaister, prustuh* – *Brufttuch, španga* – *Spang, važa* – *Wafen* itd., ki jih v večjezičnem slovarju ni. Razlog za tako izbiro bi lahko bile nemške iztočnice, ki so bile hkrati tudi v neposredni zvezi z govornimi variantami, razširjenimi v slovenskem jeziku. Obstajajo pa tudi poimenovanja, h katerim nemške iztočnice niso napeljevale, npr. *Verwehnen* – *v'zarti redyti* (MD 1592: R6a). V obliki stavčnega zgleada se v MD 1592 pojavlja kalkirani glagol *aniti* (po nemškem *angehen*): *Es geht mich/dich an* – *tu mene, ali tebe, tizhe, ali angre* (MD 1592: D2b). V MTh 1603 je število besedja prepoznavno nemškega izvora v primerjavi s štirijezikičnim slovarjem še pomnoženo. Poimenovanja so besednovrstno različna: prevladujejo samostalniki (npr. *baumbecker* 'žolna',²⁷ *blat* – *ein Blat, elenparta* z nemško ustreznico *ein Hellparte* itd.), sledijo jim glagoli (npr. *bandra-*

26 Poleg nadomestnih zvez, sestavljenih iz (vrstnega) pridevnika in samostalnika, v vlogi prevladujoče strukture (npr. *shufhtarsku zhernilu* – *Kupfferwaffer/ Schuflerfchwertz*), se pogosto pojavljajo tudi zveze samostalnika z neujemalnim desnim prilastkom tipa *Speißkammer* – *kamna k špižanju* (poimenovanje je izpričano v obeh slovarjih).

27 Iz nemščine prevzeti samostalnik je kot koroško poimenovanje v MTh 1603 pridružen slovarsko prekrivni sopomenki slovanskega izvora *žolna* (Snoj 2003: 873).

ti – *wandern*, *barnati* (iz nem. *warnen* (Stabej 1977: 6)), *feksirati* – *wexiren*, *ginati* ('zehati'; iz nem. *gynen*, *gähnen* (Stabej 1977: 36)), pojavljajo pa se tudi pridevniki (npr. *ambolten* – *einfeltig* (MTh 1603 (1977) 4), *ebig* – *ewiglich*, *faul* – *Faul* itd.) in prislovi.

4.1 V obeh Megiserjevih slovarjih je enostransko zastopanih več besed, označenih bodisi s *Cr.* (= croatice ali 'hrvaško') ali z *Besiat.* (= besiatice). V MD 1592 se npr. pojavljajo samostalniki *godišče* – *Jahr*, *haljina*, *punjal* – *Dolch* 'bodalo',²⁸ ob *jagnje* se pojavlja tudi *agnec*, ki v večjezičnem slovarju ni več naveden, prav tako *poganin*, ki je bil kot besedotvorna sopomenka pripisan prekrivnemu *poganu*. Izmed sopomenskih samostalnikov *zrak* in *ajer*, v štirijezičnem slovarju označenih kot hrvaških, je v MTh 1603 naveden le širše uveljavljeni *ajer*. Izločena sta bila tudi splošno razširjena prislova *duplo* – *doppelt* in *zajedno* itd. Kljub omenjenim izločitvam pa je plast besedja, ki nosi oznako hrvaško ali bezjaško, v večjezičnem slovarju znatno okrepljena. V slovenskem razdelku, vendar z opozorili na hrvaško ali bezjaško poreklo, se npr. pojavljajo številne besede (npr. *dueri* *Besiat.*, *Duoyti*, ki se hkrati pojavlja pod oznakama *Slav.* in *Croat.* itd.).

4.2 V obeh slovarjih so z oznako, ki kaže na koroško pripadnost, navajane besede in njihove glasoslovne različice, vendar je besed, glasoslovnih različic in oblik, poznanih iz koroškega okolja, znatno več v MTh 1603. Na slednje je nedvomno vplivalo Megiserjevo daljše bivanje na Koroškem in po novem desetletju povečanega stika s slovenskim jezikom tudi večja seznanjenost z govorom pokrajine in njenih prebivalcev.

V štirijezičnem slovarju se z oznako, da gre za koroški izraz, enostransko npr. pojavlja samostalnik *grimikost*, ki se – kot tudi številne druge besede – hkrati pojavlja v koroškem razdelku *Registra* iz DB 1584. V MTh 1603 se z opozorilom na rabo v koroškem govornem okolju pojavljajo številni samostalniki, glagoli in pridevniki, pogosto v besednodružinskih kombinacijah. Pri besedah, prevzetih iz nemščine, ki jih je zaradi tesnejšega stika z nemščino znatno več kot v osrednjih pokrajinah, posredno ali neposredno povezavo z nemškim izhodiščem pogosto ustvarjajo ustreznice, navedene v nemškem razdel-

28 A. Läg Reid samostalnik pojasnjuje z italijanskim *pugnale* (Läg Reid 1967: 111).

ku. Npr.: *cerer* – *Mistler* 'govnač', *Ziering, forel*,²⁹ *epih* – *Epff, Eppich*,³⁰ *hafner* – *Haffner*,³¹ *tava* – *der Taw* (s splošno znano in slovarsko prekrivno slovensko sopomenko *rosa*), *totngraber* – *ein Todtengräber* (s slovarsko prekrivno slovensko sopomenko *pogrebnik*), *fercerati* – *verzehren*, *fergniegati* – *vergnügen*, *gverati* (abstrahirano iz ustreznice opisane za latinsko *diuturnus* oz. nemško *langwierig*), *ratovati se* – *sich berathf*.³² Glagol *feksirati*³³ se v pomenih 'zasmehovati' in 'zmerjati' pojavlja z oznako *Carniol.*, v pomenu 'gibati, delati nemirno', ki ga razkriva latinska iztočnica *vexo* ter nemški enobesedna in razlagalna ustreznica *unrühwig machen*, *vexiren* pa z oznako *Carinth*. Enako sta označena tudi pridevnik *faul* in samostalnik *faulnost* ter besednodružinski par *fueter* – *Fueter* in *futringa*, ki se tako kot več predhodno naštetih primerov izven MTh 1603 ne pojavljajo. Ob prekrivnem samostalniku *ferderbnost* – *Verderbung*, *Verderbnus*³⁴ se v MTh 1603 kot koroški izraz izolirano pojavlja besedotvorna različica *ferderbunga*.³⁵

Posebej izstopa besedna družina *gravžati* – *grausen* (MTh 1603 (1977): 41),³⁶ pridevnik *gravžam* – *grausam* in prislov *gravžle* – *grausamlich*. Vsi trije členi, ki so navedeni v koroškem razdelku, razširjajo izbiro prekrivnih domačih poimenovanj (ob *gravžati se* v MTh 1603 npr. pojavlja slovenska sopomenka *gnusiti*,³⁷ nemški iztočnici *Grausam* v

29 Samostalnik spremlja ustreznica *lachs: Salmo*. [...] *Germ. Salm/ Lachs* [...] *Carint. lachs forel* [...] *fom* (MTh 1603: II,456).

30 Latinska iztočnica *apium palustre* kaže na pomen 'močvirska rastlina'.

31 V slovarskem razdelku, ki ga uvaja iztočnica *Figulus*, se pojavlja tudi splošno razširjena in hkrati v obeh slovarjih navedena slovenska sopomenka *lončar*.

32 V slovenskem razdelku se pojavlja prekrivna domača sopomenka *posvetovati*.

33 Bolj znane sopomenke so *špotati*, *šherzati*, *šhimfati*.

34 Slednji se za razliko od štirijezičnega slovarja v večjezičnem pojavlja z oznako 'koroško'.

35 Pri *ferderbunga* in *futringa* gre za besedotvorno podomačitev prevzetih nemških samostalnikov tipa *Verderbung* → *ferderbunga*. O obrazilu *-inga* kot nadomestilu za nemško *-ung* prim. Striedter-Temps 1963: 75–76.

36 Zgled je sestavljen iz iztočnice, navedene v enem izmed obrnjenih slovarjev, in iz tujejezične ustreznice, izbrane s pojasnjevalnim namenom. Slednja je v prvotni izdaji opravljala bodisi iztočnično ali ustreznično vlogo: npr. *Abhorreo*. [...] *Germ. ein abscheuwen habf/ grauffen/ ein eckel oder grauwen haben* [...] *Sclav. Gnušfiti*. [...] *Carinth. graushati* (MTh 1603: I,4).

37 Slednja se v štirijezičnem slovarju pojavlja za besednozvezno iztočnico *Abfchewe haben. averfari. gnušfiti* (MD 1592: Aa).

štirijezičnem slovarju sledita slovenski ustreznici *grosovit*, *strashan*, iztočnici *Graufamlich* pa *grofovitu* (MD 1592: F4b), v večjezičnem slovarju pa se npr. za latinsko iztočnico *Crudelis* v nemškem razdelku pojavljajo ustreznice *grausam/ grewlich/ vnmilt/ grim*, v slovenskem razdelku pa *grofoviti*, *strashan*, *flobam* (MTh 1603: I,369–370).

Med pridevniki, ki so v večjezičnem slovarju opredeljeni kot koroški, sta npr. tudi že omenjeni *ebig* – izvorni *ewig* je »skrit« v navedeni ustreznici *ewiglich*³⁸ ter *streng* (z nemško pojasnjevalno ustreznico *streng* (Mth 1603: II,567). Z oznako 'koroško' se v večjezičnem slovarju pojavlja tudi več besed slovanskega (oz. praslovanskega) izvora: npr. *brater*, *cepec*, *gobec* itd. Ker je več besed, ki se v MTh 1603 pojavljajo z oznako *Carinth*. 'koroško', tudi sicer izpričanih v knjižnem jeziku 16. stoletja (npr. *fercerati*), je mogoče domnevati, da je Megiser z oznako pokazal, da je besedo ali njeno različico zasledil na Koroškem, ni pa z njo izključeval geografsko širše ali knjižnojezikovne rabe.

Ob prekrivni različici *jajca*³⁹ se z oznako *Carinth*. v MTh 1603 pojavlja tudi različica brez začetnega, protetičnega *j*: *aiza*. Podobno glasoslovno različnost uzaveščajo tudi druge različice, npr. nasprotje med splošno razširjeno in hkrati tudi slovarsko prekrivno različico *jabolko* ter različico *abuuku*, izpričano v MTh 1603 in pod latinsko iztočnico *malum* pomensko pojasnjeno z nemško ustreznico *Apffel*, pod iztočnico *pomum* pa z nemško ustreznico razlago *ein jede effige baumfrucht/ allerley obst*, to je z navedbo osnovnega in drugotnega pomena.⁴⁰ Izkazuje jo tudi par prekrivne različice *jablan*⁴¹ in enostransko izpričane koroške različice *abvon*, ki jo spremljata tudi pridevnika *abvonov* (iz zveze *abuonovu drevu* – *Ein öpffelbaum*) in *abuvski* (iz zveze *abuusku drivu* – *Apffellbaum*). Ob splošno razširjeni, hkrati pa slovarsko

38 Beseda izkazuje tipično, pogosto omenjano prevzemno glasoslovno korekturo: *w* → *b*. O obsegu izkazanih prehodov *b* [f] → *v*, *w* [v] → *b* in *b* [b] → *p* pri prevzetih besedah v slovenskem knjižnem jeziku druge polovice 16. stoletja prim. Legan Ravnikar 2012: 135–136.

39 *Ovum* [...] Germ. *ein Ey* [...] Sclav. *jaiza* [...] *Carinth*. *aiza* (MTh 1603: II,185–186).

40 *Malum* [...] Germ. *Apffel/ öpffel* [...] *Carint*. *Abuuku* (MTh 1603: II,16); *Pomum*. [...] Germ. *ein jede effige baumfrucht/ allerley obst* [...] *Carint*. *abuuku* [...] Sclav. *jabelku* (MTh 1603, II,291).

41 Slednja je hkrati različica v Trubarjevih delih uporabljanega samostalnika z obrazilom *-a*: *jablana*.

prekrivni različici *enjati* se v MTh 1603 s koroško oznako pojavlja tudi protetično razširjena različica *henati*; ob splošno razširjenem in prekrivnem samostalniku *ajd* se v MTh 1603 pojavlja še koroška različica *bed*. Drugačno, čeprav pogosto izpričano, znano glasoslovno spremembo (*b* → *v*) izkazujeta prekrivna različica *britbar* – *Scherer* (MD 1592: Na) in v MTh 1603 izpričana koroška *brituar*. V istem sopomenskem nizu kot *britbar* se je v MD 1592 znašel tudi *polbirar*, v MTh 1603 pa še različici *bolbirar* oz. *balbirar*.⁴² Slednji izkazujeta manjšo glasoslovno oddaljitev od prevzetega samostalnika kot različica v MD 1592, kjer je sprememba potekala v ustaljeni prevzemni smeri *b* → *p*, kakršno izkazujeta tudi prekrivna različica *plat* ter v MTh 1603 enostransko izpričana različica *blat*.

4.3 Glasoslovno, besedotvorno in oblikoslovno variantnost ter z njo večjo približanost koroškemu govornemu okolju izkazujejo tako prevladujoče besede nemškega kot redkejši domačega izvora. Z oznako *Carinth.* se npr. v večjezičnem slovarju neprekrivno pojavlja samostalnik *atej*⁴³ ter pridevniški različici *atejor* in *atejov* (zapis *ateoviga*), pa tudi edninska različica *erperga* – *ein herberg* sicer splošno razširjenega množinskega poimenovanja *erperge*.

5 Že dosedanje omembe so pokazale, da so v primerjana slovarja zajete številne neprekrivne glasoslovne, oblikoslovne in besedotvorne različice, kar posredno prav tako kaže na različen slovarski koncept. Slednji je vplival na vključevanje novih gesel, izločanje starih, hkrati pa dovoljeval spremenjen izbor različic: bodisi širši ali ožji, opravljen s premislekom ali brez njega, z izbirno usmerjevalno naravnostjo ali brez nje itd.). V MD 1592 je npr. navedena govoru bolj prilagojena različica *angštr*, v MTh 1603 pa od izvirne nemške oblike manj oddaljena različica *angstr* – *Angster*. V MD 1592 se pojavljajo glasoslovne različice *elce*, *helce*, *jelce* (zadnji dve sta protetični), v MTh 1603 pa le *jelce*, ki je bila uporabljena tudi v DB 1584. V MD 1592 sta navedeni glasoslovni različici *abat* in *apt*, v MTh 1603 pa samo še govorna raz-

42 *Tonfor* [...] *Germ. ein Scherer/ Balbierer/ Bartscherer* [...] *Sclav. britbar, bolbirar* [...] *Carn. balbirar* [...] *Carinth. brituar* (MTh 1603: II,633–634).

43 Različico *atel* je npr. pred tem v dveh zgodnejših delih dvakrat zapisal Trubar (v TC 1550 in TR 1558).

ličica *apt*, h kateri sicer knjižnojezikovna praksa s prevladujočo različico *apat* in redkejšo *opat* ni mogla usmerjati. Na večjo približanost govornemu jeziku kaže tudi izbira različic *predga* in *predgati* v MTh 1603 namesto knjižnojezikovno uveljavljenih različic *pridiga* in *pridigati* v MD 1592, tretjega člena besedne družine (*pridigar*) pa redukcija nenaglašena samoglasnika ni prizadela. Isto tendenco potrjuje tudi nasprotje tipa *purgermajster* → *purgermaštr*. Nekaj slovarskih polarizacij je zgolj pisnega značaja: npr. *pulver* – *Pulver* v MD 1592 in *pulfer* v MTh 1603, čeprav bi bilo tudi različico iz večjezičnega slovarja mogoče razumeti kot večjo približanost govornemu jeziku. Kljub občasnemu nasprotju, ki ga ustvarjata govorno bolj preoblikovana različica prevzete besede v MD 1592 in od izvorne tuje besede manj oddaljena različica v MTh 1603, je obratnih primerov, ki kažejo, da je Megiser v večjezičnem slovarju bolj upošteval govorni jezik, vendarle več.

5.1 V MTh 1603 se glede na večji obseg pojavlja tudi povečano število neprekrivnih glasoslovnih in besedotvornih različic, čeprav obstaja tudi več primerov enostransko izpričane večje variantnosti v štirijezičnem slovarju. Med odstopajoče različice se v MTh 1603 nedvomno uvršča deležniška različica *vzen* namesto splošno razširjene *vzet* (*Besedje* 2011: 592), *hočiti* kot izpeljanka iz sedanjiške osnove namesto splošno razširjenega *hoteti* (Merše 2006: 488), izpeljanka *preprostnost* itd. Zapisu *alsband*, izpričanem v MD 1592 in v MTh 1603, se npr. v večjezičnem slovarju pridružujeta še govornjeni različici *alsbant* in *alspont*, ki sta označeni kot *Carniol.*; ob prekrivnem *aring* se v MTh 1603 pojavlja tudi izgovorna (nezveneča) različica *arink*. Različici *ardrati se* – *Hadern*, ki se pojavlja v štirijezičnem slovarju, se v MTh 1603 pridružujeta še *ardrati* – *hadern* in *hardrati se* – *hadern*. Prva je besedotvorna, saj tujejezične ustreznice ne kažejo na pomenko različnost, druga pa glasoslovna.⁴⁴ Obe sta označeni kot koroški. Megiser je pare, sestavljene iz prevzetih besed in domačih sopomenk, ob vključitvi v večjezični slovar večkrat poenostavljaval v smeri *plat* + *list* → *plat/blat*, čeprav je veliko tudi obratnih primerov: *brastu*, ki se

44 Izbor glasoslovnih različic v MTh 1603 hkrati enostransko množi tudi prisotnost neprekrivne protetične različice *hardrija* ob prekrivni *ardrija*.

pojavlja v MD 1592, se v novi, večjezični slovarski različici pridružuje še *dob*.

5.2 Večjo glasoslovno variantnost, ki jo povzroča govorno poenostavljanje, izkazujejo tudi številne glagolske sestavljenke iz MTh 1603: ob prekrivnem glagolu *izvprašati*, ki ga v MD 1592 neprekrivno spremlja tudi drugotni nedovršnik *izvprašovati*, se v MTh 1603 enostransko pojavljajo še izgovorno poenostavljene različice *izprašati* – *izprašovati* ter *sprašovati*. Nadomestitev predpone *iz-* z obrušeno oz. izgovorno poenostavljeno *s-* je opazna razlikovalna značilnost, saj jo kažejo tudi neprekrivno rabljene različice *sprazniti* ob prekrivnem *izprazniti*, *stegniti* ob *iztegniti* itd.

6 Megiser je v večjezičnem slovarju (1603) v primerjavi s štirijezičnim z dodanimi tujimi ekvivalenti neredko širil in razlagalno izboljševal pomenske opredelitve latinske iztočnice, posledično pa tudi slovenskih ustreznic: *arcatu* je npr. po tej poti dodana pomenska dimenzija 'živinozdravnik', zajeta s tujejezičnima ustreznicama *veterinarius* in *Viehartzt*.

6.1 Besedno izbiro v štirijezičnem slovarju svojsko »barva« sledenje nemškimi zloženim in sestavljenim iztočnicam: npr. *Badknecht* nadomešča zveza *padarski hlapez*, *Rennplatz* zveza *plac h dirjanju*, *Spindelkorb* enobesedna in besednozvezna ustreznice *vretenska korba*, *oli zaina* (MD 1592: O7a) itd. Samostalnik *cajna* in prilastki iz naštetih zvez v večjezičnem slovarju niso izpričani.

7 Na posamezni Megiserjev slovar vezana izbira vključenega besedja kaže tudi prepoznavno vsebinsko oz. tematsko osmišljenost.

7.1 V obeh slovarjih je prisotnih več neprekrivnih poimenovanj (obkrožujoče) predmetnosti in vsakdanje pojavnosti, med katere se npr. v štirijezičnem slovarju uvrščajo *brašno*, *čavelj*, *deblo*, *dežovnica*, pa tudi *delovnik* itd., v MTh 1603 pa npr. *storž*, *testo*, *vejkušnica* itd., nekaj poimenovanj za kamne in kamnine (v MD 1592 npr. *demant*, v MTh 1603 pa *abat*, *amatist*, *jacint*), enobesednih in besednozveznih rastlinskih imen, med katerimi so divje in kulturne rastline, zdravilna zelišča, zelenjava, žita, drevesa, pa tudi raznovrstni sadovi: v MD 1592

npr. *datelj*, *pomoranča*, v MTh 1603 pa npr. *angelika*, *ardičoka*, *česen*, *čičerka*, *endivija*, *ingver*, *trpotec*, pa tudi *dob* – *Eychbaum*, *dren*, *javora* itd. Razlikovalno so vključena tudi nekatera poimenovanja plodov (v MTh 1603 npr. *brinja* – *Krametbeer/Wachholderbeer* (MTh 1603: I,758) ob prekrivnem samostalniku *brinje*, ki v MTh 1603 označuje grm oz. grmovje,⁴⁵ v MD 1592 pa poleg grmovja tudi jagode.⁴⁶ Poleg že znanih poimenovanj se pojavljajo besedotvorne različice tipa *graharica* (MTh 1603) ob že znani *grashi*. Slovarja neprekrivno navajata tudi nekaj poimenovanj živali: v MD 1592 npr. *drozg*, *govedo*, *rogač* itd., v MTh 1603 pa *cajzlica*, *grabec*, na Koroškem znani *moldvurm*, *prešič* itd.). Enostransko so zastopana tudi poimenovanja poklicev, vršilcev dejanj in nosilcev stanj oz. lastnosti, tako nemškega kot slovanskega izvora: v MD 1592 npr. *črednik*, *sedlar*, *sekretar*, *zajlar* – *Seiler*, *dečla* – *Jungfrau*, pa tudi *puhdrukar* – *Buchtrucker*, *puhpintar* – *Buchbinder*, drugače pa *puhfirar*, ki je naveden v obeh slovarjih. Iz prekrivnega samostalnika *glaz* sta izpeljana prav tako prekrivni pridevnik *glazov* ter samostalnik *glazar*, ki pa se v večjezičnem slovarju ne pojavlja. V MTh 1603 pa se neprekrivno pojavljajo npr. *goljufar*, *konjar*, *maščovar*, ki nadomešča širše znano poimenovanje *maščavec*, *posedar* – *ein Besitzer* itd. Latinska iztočnica *Abstemi* je Megiserja spodbudila, da je v večjezični slovar vključil samostalnik *vodopiuz*, ki ga pomensko pojasnjuje tudi v nemškem razdelku navedeni opis: *Ger. der kein Wein trincket/ der sich von Wein enthaltet* (MTh 1603: I,16). Med razlikovalne poteze se nedvomno uvršča tudi povečano število samostalnikov z besedotvorno sestavino *raven-* kot ustreznico za nemški *mit* ali latinski *con* v MTh 1603 (npr. *ravenchebar*, ki se uvršča med koroško izrazje, *ravenblapec*,⁴⁷ *ravenšular*), medtem ko se v MD 1592 pojavlja le prekrivna *ravenžena*.

V obeh slovarjih se neprekrivno pojavljajo tudi poimenovanja bolezni. V MD 1592 se npr. neprekrivno pojavljajo *garje*; v večjezični slovar je vključena tudi glasovna različica *podigram*, ki se pojavlja ob *podigran*, navedeni že v štirijezičnem slovarju.⁴⁸ Prav tako neprekrivno

45 *Iuniperus* [...] German. *Kranawetstaub/Kranatbaum/Wachholderbaum/Weckholder/Weckholderbaum* [...] Slav. *brijnie* (MTh 1603: I,758-759).

46 *Kranawetbeer. grana juniperi. brinje* (MD 1592: H5a).

47 Npr. *Confervus*. [...] Ger. *ein Mitknecht* [...] Slav. *ravenblapec* (MTh 1603: I,331).

48 *Podagram. podagra. podigran* (MD 1592: L5).

se npr. v večjezičnem slovarju pod latinsko iztočnico *Variolae* pojavlja tudi slovensko ustreznico poimenovanje *kozice*.

Med enostransko izpričanimi (MTh 1603) so tudi poimenovanja denarnih oz. utežnih enot, npr. *polfund* – *Halb Pfundt*, *škufica* (v Pletersnikovem slovarju je pojasnjena kot 'eine kleine Münze'; PS II (1895): 632).

7.2 V oba slovarja je neprekrivno vključenih tudi več glagolov, ki poimenujejo osnovna, vsakdanja dejanja (npr. *cediti*, *črniti*, *dremati*, *bramati* ter pogovorno uveljavljeni glagol *curati* v MD 1592, v MTh 1603 pa npr. *brcati*, *krokati*), pa tudi več pridevnikov, ki označujejo poznane pripadnosti, stanja in lastnosti (v MD 1592 npr. *posveten*, *prbek*, *senčen*, ki ga sicer navaja tudi Bohoričeva slovnica, v MTh 1603 pa npr. *gizdav*, *polžov* itd.).

7.3 Primerjana slovarja izkazujeta tudi različno zajetost zemljepisnih imen. Štirijezičnost je v prvi vrsti osmišljena z vključitvijo jezikov, ki so bili na slovenskem ozemlju v medsebojnem stiku, kar hkrati pomeni tudi geografsko vezanost rabe. Slednja je nedvomno vplivala tudi na vključevanje ustreznih zemljepisnih in stanovniških imen. V MD 1592 se pojavljajo poimenovanja kot *Austria* – za nemško iztočnico *Osterreich*, *Benetek* – *Venedig*, pa tudi *Grk*, *Rimljan*⁴⁹ itd. Nemške zloženke, ki nastopajo kot iztočnice, so npr. v MD 1592 povzročile enostransko prisotnost zvez kot *angelska deshela* za *Engelland*, *Grska dežela* za *Griechenland*⁵⁰ ter zveze *Benečku morje* za *Venediger meer*. V večjezičnem slovarju se enostransko pojavljata le dve zemljepisni imeni: *Azija* in *Jeruzalem*.

7.4 Kot vsebinska novost se v primerjavi s prvim slovarjem v drugem pojavljajo poimenovanja črk kot *az*, *boga*, *dobro* itd., ki se ujema z imeni črk, navedenimi v Bohoričevi slovnici.

8 Večji obseg večjezičnega slovarja se odraža tudi v povečanem številu ustreznih oz. v daljših ustreznicih nizih, med drugim npr. tudi v povečanem številu pridevniških zvez: v MD 1592 se npr. *divji* pojavlja v povezavi s samostalniki *glob*, *koz*, *osel*, v MTh 1603 pa še

49 V obeh slovarjih se pojavlja tudi poimenovanje *Nemec*, vendar sta v večjezičnem slovarju izpričani dve izgovorni različici: *nemiz* in *nemaz*.

50 V obeh slovarjih je izpričana le zveza *Nemshka deshela* za *Deutfchland*.

v povezavah z razstlinami (npr. *divji česen, oves, žafran, divje gibovo drevo, olika, roža, vinska trta*), pri živalih pa tudi v zvezi s samostalniki ženskega spola kot *raca, koza, kura (divje kure), živina*. V večjezičnem slovarju se neprekrivno pojavlja več ekspresivno rabljenih besed, kar vpliva tudi na podaljšavo sopomenskih nizov. Npr. nemški iztočnici *Hinckend* in latinski ustreznici *claudus* sledita dve slovenski ustreznici, znani iz obeh slovarjev: *brom, šhantau* (MD 1592: G4a), v MTh 1603 pa za latinsko iztočnico štiri slovenske ustreznice: poleg neprekrivne *klutav* še tri prekrivno rabljene (*Claudus [...] Germ. hinckend [...] Sclav. klutav, krumpast, šhantau, šhepast* (MTh 1603: I, 272–273)).

8.1 Neredko se razlikam glede obsežnosti ustrezničnih nizov pridružujejo tudi razlike glede njihove urejenosti. Naštevalno zaporedje členov sopomenskih nizov je mestoma spremenjeno: v MD 1592 je npr. enobesedno poimenovanje *bukvarica* navedeno za sopomenskim besednozveznim, v MTh 1603 pa obratno: *Buchladen. bibliotheca. shtazuna hbuquam, buquariza* (MD 1592: B7b) – *Bibliotheca. [...] Germ. Ein Liberey/ein Ort/da man die Bücher bey einander behaltet [...] Sclav. buquariza, shtazuna h'buquam* (MTh 1603: I,172).

VIRI IN LITERATURA

- AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. (Linguistica et philologica 18.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- – 2012: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. (Linguistica et philologica 28.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Besedje* 2011 = Ahačič, Kozma, Legan Ravnikar, Andreja, Merše, Majda, Narat, Jožica, Novak, France, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- BREZNIK, Anton, 1926: Slovenski slovarji. *Razprave* III. Ljubljana: Izdaja Društvo za humanistične vede v Ljubljani. 110–174.
- FURLAN, Metka, 2008: Variantnost v Alasijevem Italijansko-slovenskem slovarju. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. (Zora 56). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 143–167.
- HRIBERŠEK, Matej, 2008: Slovaropisje klasičnih jezikov na Slovenskem v 16. stoletju. *Slavia Centralis* 1/2, 77–87.

- KOPITAR, Jernej, 1808/1809: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach.
- LÄGREID, Annelies, 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von Annelies Läg Reid. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2012: Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 18/2, 131–148.
- LOGAR, Janez: Megiser, Hieronim (med 1554 in 1555–1619). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi357106/#slovenski-biografski-leksikon> (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 5. zv. Maas - Mrkun*. Franc Ksaver Lukman et al. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1933
- LUKAN, Walter, 1978: Die slovenischen Wörterbücher. *Österreichische Osthefte* 20/1. Wien: Österreichisches Ost und Südosteneuropa-Institut, 193–216.
- MD 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592: *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- MERŠE, Majda, 2006a: Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju. *Stati inu obstati* 3–4/2006, Revija za vprašanja protestantizma, 123–137.
- 2006b: Slovensko besedje v Megiserjevih slovarjih (1592, 1603) in knjižnojezikovna raba v 16. stoletju. *Diabronija in sinbironija v dialektoloških raziskavah*. (Zora 41.) Maribor: Slavistično društvo Maribor, 485–493.
- 2013: Slovenska leksikografija in leksikologija v zgodovinski perspektivi. *Slavjanskaja leksikografija*. Moskva: Azbukovnik, 217–251.
- MTh 1603 = Megiser, Hieronymus, 1603: *Thesaurus Polyglottus*. Frankfurt.
- MTh 1603 (1977) = Hieronymus Megiser, 1603: *Thesaurus Polyglottus vel, Dictionarium Multilingue*. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za *Slovensko-latinsko-nemški slovar* izpisal in uredil Jože Stabej. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977.
- NOVAK, France, 1970: O razvoju slovenske leksikografije. *VI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 162–175.
- OREL, Irena, 2005: Die älteren deutsch-slowenischen und slowenisch-deutschen Wörtrebücher. Bedeutungs- und Äquivalenzdifferenzierung der Wörterbuchmikrostrukturen. *Semantische Probleme des Slowenischen und des Deutschen*. Frankfurt am Main [etc.]: Peter Lang, 171–199.

- 2006: Kranjsko besedišče pisano – prvi ohranjeni obrnjeni slovar iz 17. stoletja. *Diabronija in sinbronija v dialektoloških raziskavah*. (Zora 41). Maribor: Slavistično društvo Maribor, 501–507.
- 2007a: Alasijev italijansko-slovenski slovar in predhodno slovensko slovaropisje. *Živeti mejo*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 18. Trst: Slavistično društvo Slovenije, 279–289.
- 2007b: Slovensko besedje iz prvega italijansko-slovenskega slovarja (1607) v luči slovarskega izročila in kontinuitete. *Razprave XX*. Classis II., Razred za filološke in literarne vede, Philologia et litterae. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 169–189.
- OREL POGAČNIK, Irena, 1995: Razvoj slovenskega besedišča od Megiserja do Pleteršnika. *XXXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 245–258.
- 1996: Kopitar in slovarstvo slovenskega jezika. *Kopitarjev zbornik*. (Obdobja 15). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 139–154.
- OROŽEN Martina, 1989: Govorno in knjižno besedje v Megiserjevem slovarju 1744. *Riglerjev zbornik. Slavistična revija XXXVII*, 121–133.
- OSTROMECKA FRĄCZAK, Bożena, 2007: *Historia leksykografii słoweńskiej*. Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu Łódzkiego.
- POHLIN, oče Marko, 1803: *Bibliotheca Carnioliae*. Vindobonae. Faksimile: *Marko Pohlín, Kraynska grammatika, Bibliotheca Carnioliae*. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- PS 1894–1895 = Pleteršnik, Maks, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar* I (A–O, 1894), II (P–Ž, 1895). Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- SNOJ, Marko, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- STABEJ, Jože, 1977: *Hieronymus Megiser, 1603: Thesaurus Polyglottus vel, Dictionarium Multilingue*. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za *Slovensko-latinsko-nemški slovar* izpisal in uredil Jože Stabej. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- STRIEDTER-TEMPS, Hildegard, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden: Im Kommission bei Otto Harrasowitz.
- TC 1550 = Trubar, Primož, 1550: *Catechismus In der Windischenn Sprach*. Tübingen.
- TR 1558 = Trubar, Primož, 1558: *EN REGISHTER*. Tübingen.
- VRTOVČEVA, Vida, 1940: O Megiserjevem slovarju. *Slovenski jezik* III. Ljubljana, 68–77.

young nobleman Andreas von Auersperg (of Turjak), who came from Carniola to study in Tübingen. From 1571 Steiner was at the same time the priest in the then Lutheran parish of Bühl near Tübingen. In 1572 he defended his Latin thesis *Disputatio de consiliis* before a board presided over by his teacher Jakob Andreae. Steiner remained Auersperg's home tutor until 1573, when he became priest at Sv. Rupret in Carinthia. In 1576 he was called to the position of provincial preacher and superintendent in Klagenfurt. He was also one of seven theologians and philologists who checked Dalmatin's Slovene translation of the Bible in Ljubljana in 1581. It is not yet possible to explain the ways by which his book came to Memmingen.

UDC 811.163.6"15":929Megiser H.

Majda Meršič

Megiser's dictionaries of 1592 and 1603 in Slovene linguistic awareness and the overlap of Slovene vocabulary in them

Megiser's four-language dictionary with German as the starting-point *DIC-TIONARIUM QVATVOR LINGVARVM* of 1592 and his polyglot dictionary *The aurus Polyglottus* of 1603 are the first two polyglot dictionaries where the Slovene language is included to provide equivalents. The different number of languages placed side by side in dictionary form, the different linguistic starting-point (in MD 1592 German, in MTh 1603 Latin) and the decade which passed between the two editions, enabling Megiser to gain a better knowledge of the Slovene language and its dialects, also let us sense the differences as regards how much Slovene vocabulary is encompassed.

A comparison of the vocabulary included in both dictionaries and quoted in the section *Windi ch* in MD 1592 and in the sections for Slovene, Carniolan, Carinthian, Eastern Slovene (marked as Bezzakian and (partly) Croatian vocabulary in MTh 1603) has shown that (a) part of the vocabulary occurs only in MD 1592, and part only in MTh 1603, though the latter is more extensive; (b) the larger number of headwords also involves more Slovene equivalents; and (c) within the non-overlapping part of the vocabulary a typology can be ascertained which contributes to an understanding of the differences with regard to the vocabulary that is included.

In MD 1592, the German starting-point clearly influenced the search for Slovene equivalents, while in MTh 1603 the Latin headwords generally determined the choice of equivalents, but the final choice was sometimes influenced - apart from broader usage (whether in the Slovene provinces or only in Carinthia) - by equivalents quoted in the German section. Megiser's two dictionaries also differ in the completeness of word families. Among unilaterally added or elimi-

nated entries, different kinds of derivatives often occur: with a noun headword, for example, the naming of doers of an action or bearers of a state or property, female counterparts for male denotations, diminutives, derived adjectives; with an adjective headword, noun forms and adverbs formed by conversion; with verb headwords gerunds and participles, prefixed verbs, infinitives, etc. (in MD 1592 such words as *bojovanje, goreč, dokončati, razfilati, posmehavati, cagost, selstvo, boter + botra, ajdovski, dvesto* are not covered in MTh 1603, while in MTh 1603 such words as *počakanje, požrešenje, cagan, premojstriti, devati, grozdovje, prikupavec + prikupavica* are not covered in MD 1592). In MTh 1603 certain word-formational types also stand out for their frequency or instability: there are more diminutives of the type *kravica, gradič*, while rarer verbal derivatives of the type *popostaviti*, the infinitive *hočiti*, the participle *vzen*, numerals of the type *petred*, the adverb *osembart*, etc. are found.

In both dictionaries words and their phonetic variants are quoted with markers showing their Carinthian provenance, nevertheless there are considerably more words, phonetic variants and forms known from Carinthia recorded in MTh 1603. The unilateral quoting of words marked as Carniolan, Bezjakian or Eastern Slovenian and Croatian also points to a similar ratio. In MTh 1603 with its greater compass there is also an increased number of non-overlapping phonetic and word-formational variants (e.g. beside the overlapping forms *jajca, jenjati, britbar* there are *ajca, benjati, britvar*, etc.), although there also exist more examples of unilaterally evidenced greater variation in the four-language dictionary. Among the more noticeable differentiating features of the polyglot dictionary one observes the replacement of the full prefix *iz-* with the more easily pronounced *s-* (e.g. *sprazniti, stegniti*). A content analysis of the vocabulary included reveals a similar proportion in the use of non-overlapping names. The comprehensiveness of geographical names is one of the differentiating features: the four-language dictionary shows more geographically bound, non-overlappingly used names (*angelska deshela* for *Engelland*), but on the other hand the naming of letters (e.g. *boga, dobro*) occurs only in MTh 1603.

UDC 27-282.4(497.4-8)

Franc Kuzmič

The literary creativity of Prekmurje Lutherans

On the basis of his own and others' bibliographical and historical research the author gives a survey of publications either in the original Prekmurje standard language, beginning with the small catechism (Franc Temlin, 1715) and strengthened with the translation of the New Testament (Števan Kuzmič, 1771), or in the common Slovene standard language, introduced later and used up to